

Protocol bij dyslexie en andere leerhandicaps

Bijgewerkte versie d.d. 3 januari 2017

1. Doelstelling

Het protocol moet als leidraad dienen bij de begeleiding van leerlingen die een leerhandicap hebben. Deze leerlingen moeten geholpen worden in het volgen van de opleiding waartoe zij op basis van hun cognitieve capaciteiten in staat zijn.

Men dient stil te staan bij het feit of de leerling voldoende heeft aan begrip, goed onderwijs en de op school geldende afspraken voor leerlingen met een leerhandicap, of dat de leerling daarnaast ook nog ondersteuning of extra middelen nodig heeft?

Bij de begeleiding spelen de remedial teacher, de mentor, de vakdocent en in sommige gevallen de zorgcoördinator en hulpverleners 'van buiten' elk hun eigen belangrijke rol. De directie verleent organisatorische ondersteuning en stimuleert deskundigheidsbevordering bij docenten met betrekking tot de verschillende leerhandicaps.

2. Dyslexie als een van de bekendste leerhandicaps

Dyslexie is een van de bekendste leerhandicaps. Dyslexie wordt gekenmerkt door een hardnekkig probleem met het aanleren en het accuraat en/of vlot toepassen van het lezen en/of spellen op woordniveau. Deze stoornis kan zich ook pas op latere leeftijd manifesteren, bijvoorbeeld wanneer de leerling meerdere talen moet leren of langere teksten moet verwerken.

Wanneer lees- en spellingproblemen het gevolg zijn van nadelige omgevingsfactoren of beperkingen in de ogen of oren zelf, wordt niet van dyslexie gesproken. Nadelige omgevingsfactoren zijn bijvoorbeeld: slecht onderwijs of lange tijd minder of nauwelijks onderwijs.

Dyslexie heeft niet alleen consequenties voor de talen maar voor alle vakken die een beroep doen op functioneel lezen en schrijven. Dyslexie tast de functionele geletterdheid aan als een leerling door problemen met technisch lezen meer moeite heeft om een tekst te begrijpen of als de spellingproblemen bij het schrijven invloed hebben op de constructie van een tekst, waardoor de boodschap minder goed overkomt.

Automatiseringsproblemen vormen de basis van dyslexie. Het lezen en spellen gaat niet 'vanzelf' en de aandacht voor de inhoud of de constructie van een tekst lijdt daaronder. Bij sommige leerlingen leiden deze automatiseringsproblemen ook tot het niet goed kunnen aanleren van de tafels van vermenigvuldiging, waardoor een bepaald type rekenproblemen ontstaat (niet te verwarren met andere oorzaken zoals dyscalculie of het aangeleerd hebben van ontoereikende rekenprocedures).

Een leerling met dyslexie heeft over het algemeen meer moeite om snel talige informatie uit het langetermijngeheugen te halen. De kennis is er wel, maar kan niet zo snel opgeroepen worden als je normaal gesproken zou verwachten. Dit vormt ook de basis voor de problemen die we zien bij het toepassen van grammaticaregels (bijv. bij vervoegingen van werkwoorden, regels rond de spelling van het bijvoeglijk naamwoord, en woordsoort benoemen).

Een ander belastende factor kan zijn het onder (tijds)druk moeten uitvoeren van een proefwerk, test, schoolonderzoek of examen. Bij het onder druk werken nemen tempo en nauwkeurigheid vaak af, omdat de aandacht te veel verdeeld moet worden.

Dyslexie kan verregaande gevolgen hebben voor het psychosociaal functioneren en de werkhouding van de leerling. Door zijn dyslexie kan een leerling gaan twifelen aan zijn competenties, ernstige faalangst en motivatieproblemen ontwikkelen of hij kan een ongestructureerde, inadequate werkhouding gaan vertonen. Daar kan nog bij komen dat de leerling zich minder sociaal aanvaard voelt door zijn leeftijdgenoten.

Andere disfuncties waarvoor het protocol als leidraad dient:

- Dyscalculie;
- Specifieke ontwikkelingsstoornissen: motorische stoornissen, geheugenproblemen, specifieke spraak- en taalstoornissen;
- Visuele of auditieve handicaps;
- een stoornis als ADHD (Attention Deficit with Hyperactivity Disorder), ADD of stoornissen uit het autistisch spectrum.

3. Algemene aspecten van de begeleiding van leerlingen met een leerhandicap

Uitgangspunt voor de begeleiding is dat de leerling die vastloopt in het leerproces, zo snel mogelijk handvatten krijgt om in ontwikkeling te blijven en zo veel mogelijk baas blijft over zijn eigen leerproces. Dit vraagt dus ook een actieve houding van de leerling. Voor de leerling, de leraar en de remedial teacher is het belangrijk te weten welke precieze hulpvraag er bestaat en hoe daaraan het best kan worden gewerkt.

Bij de keuze van begeleiding dient men er vanuit te gaan dat de leerling met een redelijke inspanning een voldoende resultaat moet kunnen behalen. Een randvoorwaarde voor de begeleiding is dat alle betrokkenen, zowel begeleiders als de leerlingen zelf, een positieve houding hebben met betrekking tot de omgang met dyslexie en andere leerhandicaps.

De rol van de leerling is van essentieel belang. Het is de taak van de school om de leerling medeverantwoordelijk te maken voor zijn studieresultaten. Indien er klachten zijn over het functioneren van leerlingen in situaties die niet direct met de leerhandicap te maken hebben, dient men na te gaan in hoeverre er sprake is van neveneffecten, zoals beschreven onder punt 2.

Niet alleen in de brugklas, maar ook in de verdere schooljaren moeten leerlingen met een leerhandicap kunnen rekenen op begeleiding. Op beperkte schaal is dit mogelijk in de vorm van remedial teaching (individueel of in een groepje). Daarnaast bestaat de begeleiding uit het bepalen van de juiste faciliteiten. De beschikbare faciliteiten worden later in dit protocol besproken.

4. Screening

In september wordt bij alle brugklasleerlingen een screeningsdictee afgenomen. We gebruiken hiervoor het dictee

uit het Protocol Dyslexie Voortgezet Onderwijs (2004). De leerlingen wordt duidelijk verteld dat dit dictee niet meetelt voor een cijfer, maar alleen bedoeld is als onderzoek.

Op basis van de resultaten van dit dictee en de al aanwezige informatie (van ouders en van de basisschool), wordt bekeken of een vervolgonderzoek nodig is.

Het vervolgonderzoek is een eenvoudig onderzoek dat in een groep van ongeveer 20 leerlingen kan worden afgenomen en dat 2 uur duurt. Het vindt plaats in oktober en eventueel nogmaals in januari in respectievelijk de eerste of tweede testweek. Per leerling wordt hiervan een verslag gemaakt voor de ouders en de mentor. Dit verslag wordt ook ingevoerd in Magister. De resultaten van dit onderzoek geven o.a. informatie of er wellicht sprake is van een nog niet vastgestelde dyslexie of geven aanleiding tot verder overleg over noodzakelijke hulp of nadere analyse van het probleem.

5. Communicatie

Het is gewenst dat ouders/verzorgers de school informeren over een vastgestelde diagnose bij hun kind zodat er op school adequaat gereageerd kan worden. Als er faciliteiten moeten worden geregeld zoals extra tijd of het inzetten van hulpmiddelen, moet ook het onderzoeksrapport m.b.t. de disfunctie op school aanwezig zijn.

De school zal er zorg voor dragen dat de ouders/verzorgers worden geïnformeerd wanneer een periode van begeleiding wordt afgesloten.

De school zorgt ervoor dat specifieke informatie van een leerling gedurende de gehele schooltijd terug te vinden is in het dossier van de leerling. Het betreft de door de ouders/verzorgers aangeleverde onderzoeksrapporten of andere documentatie, alsmede de verslagen die door mentoren, de remedial teacher of anderen zijn gemaakt n.a.v. screening of begeleiding. De coördinator beheert het papieren dossier. De remedial teacher, mentor en coördinator zijn gezamenlijk verantwoordelijk voor het digitale dossier.

6. Specifieke aspecten van de begeleiding

Elke docent wordt geacht op de hoogte te zijn van de bijzonderheden van zijn of haar leerlingen. Deze zijn te vinden zijn in Magister onder Kenmerken of Logboek. Bijzonderheden die om bepaalde redenen niet worden opgenomen in Kenmerken of Logboek, kunnen door de mentor van de leerling aan de docent worden gegeven.

Individuele remedial teaching

Deze vorm van begeleiding is bedoeld voor een leerling (kan uit elk niveau) bij wie het leerproces stagneert. Het betreft een korte periode van individuele begeleiding (ongeveer 5x per jaar) met de bedoeling om enerzijds het probleem duidelijk te krijgen en anderzijds de leerling enkele handvatten aan te reiken en daarmee (samen) te oefenen zodat de leerling weer meer vat krijgt op het leerproces. Soms is het ook nodig met de mentor, de vakdocent(en) of de ouders te overleggen over een bepaalde aanpak.

Na afsluiting van deze periode wordt een kort verslag gemaakt van de begeleiding dat aan de ouders en de mentor wordt gestuurd en ook wordt ingevoerd in Magister.

Begeleiding van brugklasleerlingen in een klein groepje

Naast de algemene hulpuren voor de brugklassen en de 2-mavoklassen, wordt er elk jaar geprobeerd in het rooster ruimte te vinden voor een specifiek hulpuur voor brugklassers met dyslexie of een soortgelijk probleem. Op die manier kan er gedurende een periode van een paar maanden gerichte hulp worden gegeven.

7. Faciliteiten

Naast begeleiding hebben leerlingen met een leerhandicap recht op faciliteiten, omdat een deel van de leerlingen

met deze problemen zonder extra maatregelen geen diploma kan halen op het niveau waarop ze verder wel functioneren.

Een leerling die gebruik maakt van faciliteiten heeft ook bepaalde plichten. Dit betreft:

- Aanvragen en evalueren van de gewenste faciliteiten met de remedial teacher.
- Openstaan voor suggesties van de docenten en het accepteren van aanpassingen wanneer er bijvoorbeeld een keer geen extra tijd gegeven kan worden.
- Duidelijk maken dat hij of zij zich inspant om ondanks zijn handicap zo goed mogelijk te presteren.

Als er niet voldoende motivatie en inspanning is, missen faciliteiten hun doel en kunnen ze de leerling worden onthouden totdat de leerling aantoont zich wel te hebben ingespannen. Bij het niet toekennen van faciliteiten waar een leerling in principe wel recht op heeft, is er altijd contact met de mentor, de coördinator en de remedial teacher. Als er faciliteiten ter discussie staan, kunnen zowel de leerling als de leraar het initiatief nemen tot overleg met de remedial teacher.

Mogelijke faciliteiten:

- a. Tijdverlenging bij proefwerken, testen of examens. N.B. Als een leerling recht heeft op extra tijd, kan er door de docent worden bepaald of extra tijd kan worden omgezet in een aanpassing van het aantal opgaven. Die aanpassing in opgaven moet ongeveer gelijkwaardig zijn met 20 % van de tijd die de andere leerlingen hebben. Het moet wel tijdig voor de leerling duidelijk zijn waar hij of zij aan toe is.
- b. Het mogen werken op een laptop i.v.m. een motorische beperking, een zeer moeizaam handschrift of een andere leerhandicap waarvoor het typen van het werk een geëigende faciliteit is, zulks ter beoordeling van de mentor en de remedial teacher.
- c. Aanpassing in de spellingnormering.
- d. Af en toe mondeling overhoren van (een gedeelte van) de leerstof.
- e. Extra tijd bij luistertoetsen, zowel in het eindexamenjaar als in de andere leerjaren.
- f. Zo min mogelijk vanaf het bord werken. Een leerling met dyslexie of met een ernstig handschriftprobleem zou desgewenst de aantekeningen van een goede klasgenoot kunnen kopiëren of een uitwerking van de docent kunnen krijgen als die ter beschikking is.
- g. Beperkte aanpassing in toetsing of leerstof.
- h. Gebruik van ingesproken boeken.
- i. Het gebruik van het computerprogramma Kurzweil.

Toelichtingen op de punten a t/m i:

Wat betreft de faciliteiten kunnen we het volgende stellen. Veel dyslectische leerlingen functioneren goed op school zonder veel speciale maatregelen. Bij hen is het geven van 20 % tijdverlenging (of minder opgaven) en het niet meerekenen van spelling – als spelling niet expliciet getoetst wordt – al voldoende. Dit betekent dus, dat alle dyslectische leerlingen op het Erasmus College in principe recht hebben op: a. De 20 % tijdregeling: bij de meeste vormen van toetsing; b. Spellingvrijstelling: spelling wordt niet meegerekend als ze niet speciaal getoetst wordt.

Ad c.

Bij de beoordeling van de spelling en schrijfvaardigheid bij Nederlands en de moderne vreemde talen gelden de volgende uitgangspunten:

- De leerling moet gedurende de hele schooltijd werken aan de verbetering van zijn spelling en schrijfvaardigheid bij Nederlands en de moderne vreemde talen. De docent dient de leerling hierbij positief te stimuleren. De score in spelling en schrijfvaardigheid mag t.o.v. andere vaardigheden die bij het vak getoetst worden op het rapport slechts even zwaar meetellen als dat op het totale eindexamencijfer voor het vak (schoolexamen en centraal examen samen) gebeurt.

- In de loop van de schooltijd kan dus een *aangepaste spellingnormering* voor dyslectische leerlingen worden gehanteerd:
Mogelijkheid 1: Laat de leerling zelf een selectie maken binnen de te leren woorden waarvan hij de spelling niet onder de knie denkt te hebben. Binnen die selectie kunnen dan de fouten meetellen zoals dat ook bij de andere leerlingen gebeurt.
Mogelijkheid 2: Beperk de aftrek van punten die veroorzaakt wordt door spelfouten tot een reëel maximum dat aangepast is op dyslexie.
Mogelijkheid 3: Bepaal het aantal spel- en schrijffouten en trek daar (ongeacht het aantal fouten) 20 % af en bepaal met dat nieuwe aantal + de overige fouten het cijfer.
- *Grammaticafouten* worden ook (deels) veroorzaakt door dyslexie. Door de dyslexie is het buitengewoon lastig werkwoordvervoegingen te leren of bijvoorbeeld de aanpassingen van een bijvoeglijk naamwoord aan het zelfstandig naamwoord goed toe te passen.
- Testen en proefwerken die voornamelijk grammatica en woordkennis testen (dit komt veel voor in de 1e, 2e en 3e klas) vragen om een zodanige normering dat de leerling niet te snel gefrustreerd raakt.
- Verbeter de fouten en geef werk mee naar huis zodat het met ouders en hulpverleners besproken kan worden. Maak desgewenst afspraken als de leerling de opgaven en zijn werk weer moet inleveren.

Ad. g.

Voorbeelden van een mogelijke aanpassing in de leerstof:

- Een beperking in de te leren woorden ontstaat bijvoorbeeld door *mogelijkheid 1*, zoals hierboven beschreven.
- Het laten gebruiken van een hulpblad bij bepaalde grammaticaonderdelen. Een dergelijk blad wordt door de leerling in overleg met de remedial teacher gemaakt en moet voor gebruik worden goedgekeurd door de vakdocent. Wanneer ook andere dan dyslectische leerlingen baat hebben bij het gebruik van een hulpblad, geldt dat een sectie kan besluiten het gebruik hiervan ook aan deze (of alle) leerlingen toe te staan in een bepaalde fase van het leerproces. Dergelijke hulpbladen zijn op de havo en het vwo niet meer toegestaan vanaf de voorexamenklas.

Specifieke regelingen die onder punt g. vallen:

Een klein aantal ernstig dyslectische leerlingen is gebaat bij speciale maatregelen. Deze leerlingen krijgen vrijstelling voor bepaalde onderdelen. Een adequate vervangende invulling wordt in overleg met betrokkenen bepaald.

- Dit is bijvoorbeeld aan de orde bij specifieke schoolexametoetsen idioom en handelingsdelen in de bovenbouw.
- In uitzonderlijke gevallen kan voor een dyslectische leerling via de sectordirecteur een vrijstelling aangevraagd worden voor een moderne vreemde taal. Dit kan alleen als de prestaties voor de andere vakken goed zijn en er wordt voldaan aan de wettelijke eisen en aan een aantal organisatorische eisen van de school. Voor een dergelijke vrijstelling (onder- en/of bovenbouw) is een zorgvuldige documentatie als "onderlegger" vereist.

Iets minder vérgaand dan een vrijstelling is een afrondingsprogramma. Dat bestaat uit een deel van het programma voor de betreffende moderne vreemde taal, en wel dat deel dat de leerling bij voldoende inspanning geacht wordt op het niveau van een 6 te kunnen afronden. Afrondingsprogramma's worden overeengekomen door de vakleerkracht, de leerling, de ouders en de mentor met medeweten van de sectordirecteur, de remedial teacher en de betreffende vaksectie.

Het schoolbeleid is in beginsel:

1^e klas: geen vrijstellingen, geen afrondingsprogramma's.

2 mavo: de mogelijkheid Frans of Duits te laten vallen, met een alternatief taalprogramma.

2 H/V: geen vrijstellingen, wel afrondingsprogramma's.

3 H/V: geen vrijstellingen, wel afrondingsprogramma's.

4V: een vrijstelling binnen de wettelijke mogelijkheden volgens een apart protocol.

8. Dyslexieverklaring en tijdpassen

De dyslexieverklaring die na een onderzoek door orthopedagoog of GZ-psycholoog is afgegeven heeft een onbeperkte geldigheid. Dat betekent dat ook de faciliteitenpas die de leerling op school krijgt niet elk jaar opnieuw wordt afgegeven. De leerling houdt deze (groene) pas door de jaren heen. Na overleg met de leerling, de remedial teacher en de mentor kunnen wel wijzigingen worden aangebracht in de faciliteiten. Faciliteiten kunnen ook aan een leerling worden toegekend op grond van een overleg tussen de leerling, diens ouders/verzorgers en de coördinator of na een onderzoek door de remedial teacher. Deze faciliteiten hebben doorgaans een tijdelijk karakter en staan aangegeven op een pas die regelmatig wisselt van kleur.

9. Voorlichting en afspraken met docenten

Aan de docenten wordt voorlichting gegeven over dyslexie en andere leerhandicaps. Dit geldt voor alle docenten. Onderstaande punten moeten worden nageleefd.

- De docent geeft de hulpmiddelen die bij de methode horen.
- De docent maakt - als dat nodig is - duidelijk aan klasgenoten dat extra faciliteiten geen voorrecht maar noodzaak zijn.
- De sectie bepaalt hoe de beoordeling van de spel- en schrijfvaardigheid tot stand komt en houdt zich hierbij aan de uitgangspunten die onder punt 7 zijn beschreven. Het sectiestandpunt moet m.b.t. dit punt beschreven zijn en een kopie daarvan moet aan de remedial teacher worden gegeven.
- Voorkom meerdere taaloverhoringen op een dag.
- Bied toetsen (ook de bijlagen en illustraties erbij) duidelijk en goed leesbaar aan.
- Laat dyslectische leerlingen niet onverwacht een stuk hardop voorlezen in de klas. Als het toch nodig is, geef de leerling dan voorbereidingstijd.
- Overhoor zo mogelijk ook af en toe mondeling (i.p.v. schriftelijk).
- Help leerlingen bij het structureren, schematiseren en samenvatten van de inhoud.
- Houd er rekening mee dat meerkeuzevragen voor leerlingen met dyslexie en AD(H)D specifieke problemen geven. Ga dit desgewenst na bij de leerling en kijk of er alternatieven zijn.
- Houd opdrachten éénduidig.
- Sta hulpmiddelen als het gebruik van een laptop of Kurzweil toe.
- Heb positieve verwachtingen, stel reële eisen aan werk en werkhouding. Zorg voor succeservaringen en bespreek waaraan het succes te danken is.
- Zorg voor eigen deskundigheidsbevordering op het gebied van leerhandicaps.

10. Deskundigheidsbevordering

Elke docent wordt geacht zich zo optimaal mogelijk te oriënteren op de problematiek van dyslexie en andere leerhandicaps. Hij of zij wordt hierbij geholpen door het bijwonen van een bijeenkomst waarbij dit onderwerp aan de orde is. Deze bijeenkomst kan een studiemiddag zijn, een workshop of een vergadering die voor een (bepaalde) groep leerkrachten wordt georganiseerd.

Het is de verantwoordelijkheid van de directie de deskundigheidsbevordering te stimuleren en mogelijk te maken. De organisatie ligt in handen van de coördinatoren in samenspraak met de remedial teacher.

Bijlage 1:

Checklist dyslexieverklaring

De overheid heeft in 2016 een checklist opgesteld met criteria waaraan een dyslexieverklaring moet voldoen.

Vraag	check
Inhoud psychodiagnostisch rapport bij de dyslexieverklaring	
Is er een psychodiagnostisch onderzoeksrapport bijgevoegd waarin minimaal de volgende onderdelen op navolgbare wijze aan bod komen? <ul style="list-style-type: none"> - Onderkende diagnose (classificatie) - Verklarende diagnose (grondslag) - Indicerende diagnose (aanpak, samenhang met eventuele andere stoornissen, belemmeringen)	
Staat er een datum op de verklaring?*	
Blijkt uit de rapportage dat andere oorzaken van de lees- en spellingsproblemen zijn uitgesloten?	
Wordt duidelijk aangegeven welke specifieke belemmeringen op het gebied van lezen en/of spelling de leerling ondervindt?	
Wordt duidelijk aangegeven welke behandeling en materiele voorzieningen deze leerling nodig heeft?	
Wordt duidelijk aangegeven welke begeleiding deze leerling nodig heeft?	
Wordt duidelijk aangegeven welke compensaties/dispensaties deze leerling nodig heeft?	
Kwaliteit van de professional	
Is de verklaring ondertekend door een geregistreerde deskundige psycholoog of orthopedagoog? ** <ul style="list-style-type: none"> • GZ psycholoog (BIG) • Kinder- en Jeugdpsycholoog (NIP) • Kinder- en Jeugdpsycholoog (SKJ) • Orthopedagogisch generalist (NVO) • Postmaster orthopedagoog (SKJ) • Deelnemers NKD/NRD	
Vorm van de dyslexieverklaring	
Is de geldigheidsduur aangegeven? ***	

Toelichting:

*Een gedateerde verklaring biedt de mogelijkheid om te checken of de in de verklaring opgenomen behandeling, begeleiding en compensaties/dispensaties nog van toepassing zijn en/of actualisatie aan de orde is.

**De volgende register zijn openbaar\:

- <https://www.bigregister.nl/>
- <https://www.psynip.nl/contact-en-service/vind-een-psycholoog.html>
- <https://skjeugd.nl/register-zoeken>
- <https://www.nvo.nl/zoek-een-pedaagoog/zoeken-in-registers.aspx>

***Een diagnose is in beginsel onbeperkt geldig. De in de verklaring opgenomen behandeling, materiele voorzieningen, begeleiding, compensaties en dispensaties zijn dat niet. Een leerling heeft in het VO bijvoorbeeld baat bij heel andere faciliteiten dan in het BO.